

Katedra za Obiteljsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

PRAVO MAJKE NA ANONIMNOST PORODA
– »L'ACCOUCHEMENT SOUS X – POROD POD X«*
THE RIGHT OF THE MOTHER TO ANONYMOUS DELIVERY
– »L'ACCOUCHEMENT SOUS X – DELIVERY UNDER X«

Nenad Hlača

Stručni članak

Ključne riječi: prava majke, prava djeteta, anonimnost poroda u zdravstvenoj ustanovi, zakonodavstvo Republike Francuske

SAŽETAK. *Cilj rada* je stručnu javnost podsjetiti na postojanje specifičnog modela društvene skrbi o rođenju »neželjene djece«, koji se u Republici Francuskoj ostvaruje preko prava na »porod pod X« – *l'accouchement sous X*. *Metode* kojima se koristi autor su povijesnopravna i interpretacija pozitivnog zakonodavstva Republike Francuske. U radu se pojašnjavaju povijesna uporišta tih rješenja i upozorava na novije promjene u pravnom sustavu Republike Francuske iz 2006. godine. Francusko zakonodavstvo štiti pravo majke da, radi dobrobiti djeteta i zaštite prava djeteta na život i zdravlje, rodi u zdravstvenoj ustanovi, ali da ne bude upisana kao majka djeteta u matičnu knjigu rođenih ako ona to izričito ne želi. Analiziraju se statistički podatci o broju tako rođene djece. **Zaključak.** Unatoč nastojanjima unifikacije pravnih sustava zemalja članica Vijeća Europe, napose putem presuda Europskog suda za ljudska prava, rješenja koja postoje u pravnom sustavu Republike Francuske i dalje omogućavaju ostvarivanje prava majke da pri porodu u zdravstvenoj ustanovi ostane anonimna, štiteći tako pravo djeteta da bude rođeno i zdravstveno zbrinuto.

Professional paper

Key words: rights of the mother, rights of the child, anonymous delivery in the health care units, French Republic legislation

SUMMARY. *The aim* of the paper is to inform the scientific and professional audience on the specific model of the social care for the unwanted children in the French Republic through the anonymous delivery or *l'accouchement sous X*. *Methods.* The author started from the interpretation of the historical and legal sources, as well positive law. The historical roots of those specific legal solutions are analyzed and the recent changes in the French positive law from 2006. French legal system still appreciates the right of the mother to anonymous delivery in the hospital with the aim to protect life and health of the newborn child. If the mother expresses her will she will not be inscribed in the birth registrars as a mother of the child. Statistical data on the number of the child births are analyzed. **Conclusion.** Although there are strong political intentions on the unification of the laws related to the human rights within the member states of the Council of Europe, mostly by the binding judgements of the European Court of Human Rights, French positive law is still enabling the realisation of the mother's right to anonymous delivery in the hospital. In that way protecting the right of the newborn child to be born and the right on the adequate health care.

Tijekom povijesti djeca koja su izložena i napuštena obilježena su kao kopilad jer se nije znalo potječu li od osoba koje su bile u braku. U određenim povijesnim razdobljima u Francuskoj je bilo dozvoljeno naknadno utvrđivanje majčinstva napuštene djece. Sukladno ediktu iz 1556. godine, kojim se trebalo spriječiti učinke čestih čedomorstava, žena je trebala javno obznaniti svoju trudnoću. Obveza objave trudnoće trebala je unaprijed biti javna osnova za uspostavljanje veze s djetetom i neka vrsta prethodne najave obveze uzdržavanja djeteta.¹ Povijesnopravna posebnost francuskog prava poznata kao »porod pod X« vezuje se uz nauk Sv. Vinka Paulskog, prema kojem majka pri porodu djetetu ne mora dati prezime, ali može djetetu kojeg je rodila i neposredno po porodu namjerava ga napustiti, predložiti ime.²

Udomljenje nahočeta od strane karitativnih ustanova značilo je uspostavljanje roditeljske vlasti upravitelja ustanove nad udomljenom nahočadi do njihove punoljetnosti. U Francuskoj do 1789. godine nije zapravo postojao institut posvojenja. Običajno pravo (*droit coutu-*

mier) poznavalo je instituciju posinjenja (*affiliation*) kao institut sličan posvojenju.¹ Rođenje djeteta od osobe koja nije bila u braku značilo je dobivanje socijalne stigme »neželjenog« djeteta. Brak je bio isključivo društveno priznata osnova nastanka nove obitelji i dokaz srodstva. Katolička crkva nastojala je osnažiti poljuljani moral društva ustrajnom uskratom svih prava djece rođene izvan braka. Izvanbračni status djeteta mogao je biti dokinut isključivo sklapanjem naknadnog braka roditelja, što je poznato kao pravna institucija legitimacije.¹ Tijekom razdoblja Francuske revolucije bila su podvrgnuta kritici ta diskriminirajuća rješenja s obzirom na pravni status izvanbračne – nezakonite djece. Tako se Robespierre zalagao za poboljšanje statusa izvanbračne djece koji je doista i uslijedio u postrevolucionarnom zakonodavstvu Republike Francuske.¹ Međutim, donošenjem

* Rad na projektu »Genetika, očinstvo i majčinstvo: nova europska pravna i psihološka stvarnost« Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske koji se izvodi na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci (115-1152437-2384).

Građanskog zakonika – Code Civil 1804. godine ponovno je uspostavljen diskriminirajući status za izvanbračnu djecu, što se napose ogledalo u zakonskoj zabrani utvrđivanja izvanbračnog očinstva. Za francuski pravni sustav izvanbračna djeca nisu postojala kao pravni subjekti: »*L'enfant adultérin est ignoré par la loi.*«¹ Povijesni model zaštite prava na anonimnost majke osnažen odredbama francuskog Građanskog zakona – Code Civila iz 1804. godine u praksi se ostvarivao primjenom odredbi kao da se radilo o upisu nahočeta u matičnu knjigu rođenih i u tom slučaju utvrđivanje majčinstva nije bilo dozvoljeno.²

Procjenjuje se da danas u Republici Francuskoj živi oko 400 000 osoba koje su pogođene poteškoćama glede utvrđivanja biološkog podrijetla.³ Zamjetno je da se u Francuskoj posljednjih deset godina dvadesetog stoljeća smanjuje broj djece rođene »pod X«. Objavljeni su podaci da je 1991. godine »pod X« rođeno 780 djece; 1993. godine 720, 1995. godine 680, 1997. godine 620 i 1999. godine 560 djece.³ Istraživanja pokazuju da se radi o mladim ženama, od kojih su dvije trećine njih mlađe od 25 godina, koje nisu pripravne prihvatiti se tereta roditeljstva.³

U teoriji su zakonske odredbe koje u Francuskoj omogućavaju anonimnost poroda bile izložene kritikama koje su polazile od prava djeteta na saznanje podrijetla prema Konvenciji UN o pravima djeteta iz 1989. godine.^{2,6} Zakonom od 8.1.1993. dopunjen je Građanski zakonik i ukinuta zabrana utvrđivanja majčinstva kod poroda »pod X«, tako da majčinstvo može biti utvrđeno na temelju dobrovoljnog priznanja majke. Istovremeno vrlo je zanimljiva odredba prema kojoj je dozvoljeno utvrđivanje očinstva priznanjem za slučaj da je dijete rodila žena koja je htjela ostati anonimna.⁴ Međutim primjena te odredbe u praksi čini se gotovo nemogućom, budući da u slučaju napuštanja djeteta nedostaju informacije na temelju kojih bi se moglo krenuti u postupak utvrđivanja podrijetla od oca ako dijete nema nikakvih podataka o majci. Pravni status djeteta u ostalim kontinentalnim pravnim sustavima u pravilu se gradi na presumpciji postavljenoj Rimskim pravom »*Mater semper certa est*« (Digeste, II,4.4.5.) kojom je majčinstvo bila primarna biološka veza preko koje se eventualno moglo doći do saznanja o očinstvu djeteta rođenog izvan braka. Prema članku 24. Zakona br.96-604, od 5.7.1996. (Journal Officiel du 6 juillet 1996.) kojim je bio izmijenjen članak 57. Građanskog zakonika, žena koja je tijekom poroda tražila zaštitu tajnosti podataka imala je pravo biti upoznata s imenom koje će dijete dobiti.⁵

Ségolène Royal kao ministrica obitelji i mladeži pokrenula je u Francuskoj 2000. godine postupak izmjene odredbi Građanskog zakonika o »porodu pod X«. Nacrt prijedloga izmjena kao i provedena javna rasprava polazili su od obveza Francuske kao zemlje pristupnice Konvenciji UN o pravima djeteta, koja u čl. 7. zahtijeva da države omoguće poduzimanje mjera kako bi dijete moglo ostvariti pravo na saznanje vlastitog podrijetla.⁶ Također se u raspravi isticala odredba Haške konvencije

iz 1993. o međunarodnom posvojenju, koja u članku 30. obvezuje države pristupnice da kod međunarodnih posvojenja čuvaju podatke o podrijetlu djeteta i da osiguraju pravo djeteta na dostupnost tih podataka. Nedvojbeno je da su te promjene bile uvjetovane novim spoznajama o prenošenju nasljednih bolesti, postignućima suvremene genetike i novim mogućnostima liječenja korištenjem kompatibilnih tkiva krvnih srodnika.

Promjenama u zakonodavstvu nastojalo se zaštititi pravo djeteta na informaciju o genetskom podrijetlu, radi ostvarivanja prava na zdrav život preko poroda u zdravstvenoj ustanovi i kasnije prava na zdravlje preko dostupnosti informacija o genetskim bolestima i eventualnog korištenja kompatibilnih tkiva srodnika. Nacrt prijedloga predvidio je osnivanje središnjeg državnog savjeta radi ostvarivanja prava na dobivanje podatka o biološkom podrijetlu i za dostupnost podataka o osobnom podrijetlu osoba kao važnoj psihološkoj kategoriji.⁴

Ordonansa o izmjenama Građanskog zakonika stupila je na snagu 4.7.2005., a primjenjuje se od 1.7.2006. godine. Taj akt jedna je od faza evolucije francuskog pravnog poretka kojom se ukida razlikovanje između bračnog i izvanbračnog statusa djeteta, brak prestaje biti ključna poveznica o kojoj bi isključivo trebao ovisiti status djeteta. Promjenama odredbi Građanskog zakonika koje su stupile na snagu 2006. godine, majci koja je rodila »pod X« daje se rok od dva mjeseca za predomišljanje tijekom kojeg je razdoblja dijete povjereno institucijama socijalne skrbi, a nakon proteka tog roka daje se na posvajanje.

U teorijskim raspravama postavljalo se pitanje je li važnije imati roditeljstvo na papiru ili efektivno, kvalitetno, životno vrijedno roditeljstvo.⁷ Temeljna načela na kojima se gradi pravni status djece su jednakost i istina o podrijetlu, kao rezultat pouzdanosti i dostupnosti genetskih metoda utvrđivanja podrijetla.⁷ Možda treba spomenuti da pravni poredak Republike Francuske ne štiti i prava djece začete uz primjenu potpomognute oplodnje na saznanje činjenica glede genetskog podrijetla.⁷

Unatoč pozitivnim nastojanjima očigledno je da u zdravstvenim ustanovama u Francuskoj dugotrajno iskustvo u primjeni »poroda pod X«, taj porod i dalje ostaje neupitan, tako da je roditeljama ostavljeno apsolutno pravo da izričito zahtijevaju zaštitu prava na anonimnost. Iako uobičajen i učestalo korišten termin »porod pod X« zapravo je izvedenica koja se pod tim terminom ne spominje u zakonskim tekstovima. Pravo na tajnost podataka o porodu zaštićeno je člankom 326. francuskog Građanskog zakonika – Code civila. Članak 326. Građanskog zakona (prema posljednjoj izmjeni: *Ordonnance No. 2005-759 du 4 juillet art.2, art.3 Journal Officiel du 6 juillet 2005 en vigueur le 1er juillet 2006*) i dalje štiti pravo roditelje da ne obznani svoj identitet prilikom poroda u zdravstvenoj ustanovi. Tekst članka 326. izvorno glasi: »*Lors de l'accouchement, la mère peut demander que le secret de son admission et de son identité soit préservé.*« – Tijekom poroda majka može zahtijevati zaštitu tajnosti podataka o primitku u ustanovu i njezina identi-

teta. Pomak je ipak učinjen jer majka prema Zakonu o socijalnoj skrbi (čl.22.) može »kovertirati« svoj identitet. Dijete tako preko institucije državnog savjeta može dobiti informaciju o biološkom podrijetlu, ali žena i dalje ima neprikosnoveno pravo da ne mora dati podatke o svom identitetu ako to ne želi. Međutim Zakon o socijalnoj skrbi i obitelji (Ord. Br. 2000-1249 od 21. 12. 2000.) i Zakon o javnom zdravstvu (čl. 222-66 – Zakon br. 2002-93 od 22. 1. 2002.) predviđaju da žena treba biti upoznata s posljedicama zahtjeva da ostane anonimna te s pravima djeteta da ono dobije informacije o svom biološkom podrijetlu.⁴

Taj specifičan francuski model zbrinjavanja neželjene djece poznat kao »L'accouchement sous X« bio je nedavno (13. 2. 2003.) povodom zahtjeva podnositeljice Odièvre protiv Republike Francuske predmetom rasprave pred Europskim sudom za ljudska prava.⁸ Činjenična osnova polazila je od rođenja djeteta 23. 3. 1965. prigodom kojeg je majka izričito zatražila da se primitak u rodilište, rođenje djeteta i upis u matičnu knjigu rođenih obavi »pod X«. Podnositeljica zahtjeva je u tužbi navela da smatra da su odredbe pravnog sustava koje onemogućavaju uspostavljanje veze djeteta s biološkom majkom protivne odredbama čl. 8. (o pravu na uvažavanje privatnog i obiteljskog života) i čl. 14. (zabrana diskriminacije) Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Podnositeljica zahtjeva gđa. Odièvre je u Francuskoj iskortistila sva pravna sredstva tražeći da joj se odlukom suda omogući uvid u arhive bolnice i matičnog ureda. Podnositeljica je smatrala da joj je uskratoma prava na uvid u arhivske podatke povrijeđeno temeljno ljudsko pravo na identitet koje se temelji na saznanju činjenica o podrijetlu i biološkim srođnicima. Nadalje, tvrdila je da je Francuska onemogućila ostvarivanje njezina prava na privatni život onemogućavajući uspostavljanje biološkog materinstva jer je njezina majka izričito zahtjevala da se porod i upis u matičnu knjigu rođenih obave »pod X.«

Europski sud za ljudska prava zauzeo je stajalište da se doista radilo o sukobu dvaju suprotstavljenih interesa: osobe na puni razvitak vlastite osobnosti i interesa majke da rađajući anonimno u zdravstvenoj ustanovi djetetu podari zdrav život. Sud se ipak većinom glasova priklonio stajalištu da se važnijim drži zaštita interesa majke da ostane anonimna, jer da se time sprječava vršenje ilegalnih pobačaja i čedomorstava. Nepobitno je da države pristupnice Konvencije imaju vrlo oprečna rješenja glede ostvarivanja prava djeteta o spoznavanju svog biološkog podrijetla.

Zamjetan je i pomak u francuskom pravnom sustavu od 22.1.2002., koji omogućava djetetu pristup podatcima o biološkom podrijetlu. Sud je tako zaključio da nije bilo povrede čl. 8. Konvencije. U svezi s povredom prava iz čl. 14. Konvencije zaključeno je da gospođa Odièvre nije bila diskriminirana, ni uskraćena u roditeljstvu jer je sve sadržaje roditeljstva dobila u posvojiteljskoj obitelji. Razmatrajući tužbu protiv Francuske Europski sud za ljudska prava uspoređivao je stanje za-

konodavstva u zemljama članicama Vijeća Europe i zaključio da osim u Francuskoj samo u Italiji i Luxembourg majka ima pravo ostati anonimna pri porodu.⁸

Običaji, moral i religija bitno su tijekom povijesti utjecali na status neželjene djece. Pravo se tek kasnije javlja kao nesavršeni regulator odnosa u društvu, koje nastoji usmjeravati ponašanje ljudi u nekom poželjnom smjeru.

Iako je predmet ovog rada isključivo iskustvo Republike Francuske u svezi s pravom majke na tajnost poroda u zdravstvenoj ustanovi, nameće se potreba usporedbe s pravnom sustavom Republike Hrvatske. U hrvatskoj stručnoj pravnoj javnosti ovaj specifičan institut do sada, koliko nam je poznato, nije razmatran, čak ni spomenut. U udžbeniku Obiteljskog prava iz 2006. godine u svezi s napuštanjem djeteta stoji: »Roditelj koji napušta dijete, osim što čini kazneno djelo pokazuje potpunu nebrigu za dijete. Smisao je roditeljske skrbi zajednički život djece i roditelja u istoj obiteljskoj zajednici. Onaj roditelj koji napusti svoje dijete, provocirao je de facto nedopušteno odricanje od roditeljske skrbi ili njegovo ustupanje drugoj osobi.«⁹

U pravnom sustavu Republike Hrvatske činjenica rođenja »neželjenog« djeteta mora biti upisana u matičnu knjigu rođenih. Majka koja je napustila dijete ne želeći se brinuti o njemu vjerojatno će biti lišena roditeljske skrbi. U tom slučaju za posvojenje djeteta nije potreban njezin pristanak. Uspoređujući rješenje francuskog i hrvatskog pravnog sustava moguće je zaključiti da u Hrvatskoj, tek posrednim putem, upisom u matičnu knjigu, lišenjem roditeljske skrbi ili danim pristankom na posvojenje, majka prekida pravnu vezu sa svojim »neželjenim« djetetom.¹⁰

Čedomorstvo i napuštanje nemoćne osobe zamjetno se vrlo iscrpno pojašnjavaju kao bića kaznenih djela sankcioniranih odredbama kaznenog zakonodavstva.^{11,12} Odredbama Kaznenog zakona predviđeno je da tko napusti svoje nemoćno dijete s ciljem da ga se trajno riješi kaznit će se kaznom zatvora od jedne do tri godine (čl. 212.), a majka koja usmrti svoje dijete za vrijeme ili izravno nakon poroda počinivši tako kazneno djelo čedomorstva kaznit će se zatvorom od jedne do osam godina (čl. 93.).¹³ Prema Zakonu o državnim maticama Republike Hrvatske (čl. 11.) zdravstvena ustanova je dužna prijaviti rođenje djeteta u zdravstvenoj ustanovi. Rođenje djeteta izvan zdravstvene ustanove dužan je prijaviti otac djeteta, odnosno osoba u čijem je stanu dijete rođeno, ili majka kad za to bude sposobna, ili babica, ili liječnik koji je sudjelovao pri porodu. Kad tih osoba nema, ili kad ne mogu prijaviti rođenje, dužna je to učiniti osoba koja je saznala za rođenje djeteta.¹⁴ Zakon o državnim maticama (čl. 46) sadrži, što više, kaznene odredbe kojima propisuje novčane kazne za prekršaj za onoga tko u propisanom roku na prijavi rođenja djeteta ili ne prijavi ime i prezime djeteta.

Trenutačno stanje u Republici Hrvatskoj možda će najbolje oslikati ovih nekoliko primjera preuzetih iz dnevnog tiska. Tako je primjerice Slobodna Dalmacija u

broju izdanom na Novu godinu 2001. objavila članak pod naslovom »Djevojčicu ubacila u stroj za pranje rublja: Žena N.L. (39) iz Velike Gorice rodila je u petak između 17 i 18 sati najvjerojatnije živu djevojčicu koju je nakon poroda zamotala u ručnike i stavila u bubanj perilice rublja od čega je dijete umrlo...« Nakon nekoliko uzastopnih slučajeva čedomorstava u Republici Hrvatskoj (Novi list, 9. 5. 2007 »Mrtvu bebu tri tjedna držala pod autom u garaži« i Večernji list, 8. 5. 2007 »Tek rođeno dijete ubila tinejdžerica bez podrške«) oglasio se ministar zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske dr. Neven Ljubičić u Večernjem listu 11. 5. 2007: »Stop čedomorstvima. Prije nego što se eventualno odlučimo za uvođenje košarica pri nekom rođilištu nužno je vidjeti iskustva zemalja u kojima se provodi takav projekt te ima li učinaka na smanjivanju čedomorstava. Ako se na taj način doista mogu spasiti životi nema razloga da i mi ne krenemo s takvim projektom.«

Ovaj je rad o pravu majke na anonimni porod u pravnom sustavu Republike Francuske tek skroman prilogoj tek nedavno javno pokrenutoj raspravi.

Zaključak

Ovim radom pozornost je usredotočena *isključivo* na povijesne i pozitivnopravne specifičnosti pravnog sustava Republike Francuske, koji omogućava ostvarivanje prava žene na anonimni porod u zdravstvenoj ustanovi. Tim se posebnostima nastoji spriječiti praksa vršenja ilegalnih pobačaja i čedomorstava. Novim promjenama u zakonodavstvu ostvareni su pomaci na uvažavanju prava djeteta da zbog psiholoških i medicinskih razloga dobije uvid u podatke o svojem podrijetlu, no i dalje se pravnim sredstvima štiti pravo majke da – ukoliko želi – ostane nepoznata, bez obzira što je porod obavljen u javnoj zdravstvenoj ustanovi. To pravo na različitost pravnog pristupa u zakonodavstvu Republike Francuske potvrdio je i Europski sud za ljudska prava u slučaju Odièvre protiv Republike Francuske 2003. godine.

Prvotni cilj ovog rada bit će ostvaren ako svojom multidisciplinarnošću, kod onih koji se ponekad u svojoj svakodnevnoj ginekološkoj praksi susreću sa sličnim sudbinama, potakne preispitivanje pristupa koji je zakonski u Republici Hrvatskoj sasvim drugačije uređen.

Delikatno je pitanje koje će pravo zakonodavac u datom trenutku zaštititi kao primarno i kako će inače hete-

rogene grane pravnog sustava sukladno poduprijeti ostvarenje tog postavljenog cilja. U osnovi znanstvenog interesa u ovome je radu postavljeno pravo na život »neželjenog« djeteta. Kao orijentir u budućim zakonodavnim promišljanjima pristupa tom kompleksnom problemu može poslužiti Konvencija UN o pravima djeteta iz 1989. godine, koja u članku 7. pravo djeteta da sazna tko su mu roditelji relativizira i ne podvodi ga pod izvorna prava djeteta.

Literatura

1. Renaut MH. Histoire du droit de la famille. Paris: Ellip-ses Édition; 2003.
2. Malaurie Ph. Droit Civil – Famille, 6 ed. Paris: Édition Cujas; 1998.
3. Réforme de l'accouchement sous X. www.social.gouv.fr/htm/actu/34_001214.htm; stranica posjećena 13.2.2007.
4. Code Civil 102 ed., Paris, Éditions Dalloz; 2003. www.legifrance.gouv.fr; stranica posjećena 19.7.2007.
5. Rubellin-Devichi J. Droit de la famille, 2001/2002. Paris, Éditions Dalloz; 2001.
6. Konvencija UN o pravima djeteta od 20.11.1989., Službeni list SFRJ, dodatak Međunarodni ugovori, 15/1990. Konvencija obvezuje Republiku Hrvatsku od 8.10.1991., Odluka o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je RH stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, Narodne novine, Međunarodni ugovori 12/1993.
7. Fulchiron H. Egalité, vérité, stabilité: The new French filiation law after the ordonnance of 4 July 2005. U: The International Survey of Family Law, 2006:203–16.
8. European Court of Human Rights, Odièvre v. France, App. no. 42326/98, presuda od 13.2.2003.
9. Alinčić M i sur. Obiteljsko pravo, Zagreb; 2006.
10. Obiteljski zakon, Narodne novine 116/2003., Zakon o izmjenama i dopunama Obiteljskog zakona, Narodne novine 17/2004., Zakon o izmjeni Obiteljskog zakona, Narodne novine 136/2004.
11. Novoselec P (ur.). Posebni dio kaznenog prava, Zagreb, 2007.
12. Bačić F, Pavlović Š. Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2004.
13. Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Narodne novine br. 71/2006. Kazneni zakon, Narodne novine 110/1997, 27/1998, 50/2000, 129/2000, 51/2001, 111/2003, 190/2003, 105/2004.
14. Zakon o državnim maticama, Narodne novine br. 96/1993.

Članak primljen: 18. 04. 2007.; prihvaćen: 20. 07. 2007.

Adresa autora: Prof. dr. sc. Nenad Hlača, Katedra za Obiteljsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, 51 000 Rijeka; e-mail: nenad.hlaca@pravri.hr